

Valitaanko nainen vai pätevä?

Suomen uusi perustuslaki tuli voimaan 1.3.2000. Muutosta valmisteltiin eri vaiheissa kolmisenkymmentä vuotta (ks. *Politiikka* 4/1983 ja *Politiikka* 1/1995). Tässä numerossa uuden perustuslain merkitystä pohtivat emeritusprofessori Jaakko Nousiainen (*Pitkä tie perustuslakiuudistukseen*) ja professori Dag Anckar (*Jäähyyäiset semipresidentialismille*). Eniten julkisuutta on saanut tasavallan presidentin valtaoikeuksien ”typistyminen”, kuten professori Anckar asian ilmaisee. Se oli eduskunnan aseman vahvistamisen rinnalla kokonaisuudistuksen keskeisin tavoite jo vuonna 1970. Presidentinvaalien osuminen perustuslain voimaantulon ajankohtaan lisäsi kiinnostusta uudistuksen vaikutuksiin ylimpien valtioneilinten välisiin suhteisiin.

*

Huolimatta normaaliparlamentarismien vahvistumisesta ja presidentin valtaoikeuksien kaventumisesta, Tarja Halosen valinta tasavallan presidentiksi on tärkeä edistysaskel ”miehille varattujen” poliittisten huippuasemien avaamisessa naisille. Muutosta oli pohjustettu jo 1990-luvun alussa, jolloin Eeva Kuuskoski ja Elisabeth Rehn nousivat kannatusmittausten kärkeen presidenttisuosikkeja kyseltäessä. Naisten läpimurtoa huippupolitiikassa vauhditti Rehnin menestys vuoden 1994 presidentinvaaleissa. Hän oli tienavaaja myös ensimmäisenä naispuolisena puolustusministerinä (1990), samoin kuin Tarja Halonen Suomen ensimmäisenä naisulkoministerinä (1995). Naiset, erityisesti Rehn ja puhemies Riitta Uosukainen, säilyttivät otteensa mielipidemittausten kärjessä myös vuoden 2000 presidentinvaalien edellä. Puolueiden olikin ehdokasasettelussa otettava huomioon äänestäjäkunnan ilmaisema tahto valita naispresidentti. Kun neljä seitsemästä presidenttiehdokkaasta ja kahden suuren hallituspuolueen ehdokkaat olivat naisia, voi huoletta todeta, että presidentinvaalien ehdokasasettelun keskeinen kriteeri oli sukupuoli.

Kuitenkin jo vuoden 1994 vaaleissa kumottiin se kirjoittamaton sääntö, että ”presidentin pitää olla mies”. Samaa ilmaisua käyttää tutkija Franca Roncarolo Italian vuoden 1999 presidentinvaaleja koskevassa media-analyysissään, josta löytyy muitakin yhtymäkohtia suomalaisiin presidentinvaalikeskusteluihin. Italiassa oli presidentin virkaan ensimmäistä kertaa ehdolla kaksi merkittävän poliittisen uran tehnyttä naista – EU-komissaari Emma Bonino (radikaalipuolue) ja Italian sisäministeri Rosa Russo Jervolino (Partito Popolare Italiano, PPI). Italiassa viime talvena tehdyt mielipidemittaukset kertoivat, että 78 prosenttia vastaajista halusi presidentiksi naisen. (Roncarolo, *The European Journal of Women’s Studies* 1/2000.)

Sukupuolen ja poliittisen vallan välinen suhde politisoitui voimakkaasti Euroopan unionin maissa 1990-luvun puolivälissä. Kiivastakin polemiikkia sukupuolen merkityksestä poliittisten luottamustehtävien täytössä käytiin esimerkiksi kiintiökeskustelujen yhteydessä. Suomen uudistettuun tasa-arvolakiin (1995) hyväksyttiin 40 prosentin

sukupuolikiintiöt valtionhallinnon komiteoissa, neuvottelukunnissa, työryhmissä ja muissa valmistelu-, suunnittelu- ja päätöksentekoeleimissä sekä kunnallisissa toimieliemissä (lukuun ottamatta vaaleilla valittuja kunnanvaltuustoja). Tosin *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa (*Vapaaehtoinen tasa-arvo olisi kiintiöityä parempi*, 24.1.1995) vedottiin vielä ratkaisun alla malttiin kiintiökysymyksessä. Asiasta äänestettäessä kaikki miesministerit, pääministeri Esko Ahon johdolla, vastustivat sukupuolikiintiötä, kun taas kaikki naisministerit äänestivät kiintiöiden puolesta. Konsensuksesta ei kiintiöratkaisun yhteydessä voi puhua, ainakaan hallitustasolla.

Sukupuolten tasapuolinen osallistuminen poliittiseen päätöksentekoon (*gender balance in decision-making*) on 1990-luvulla ollut kuuma puheenaihe muuallakin kuin Suomessa, eikä vähiten YK:n neljännen naisten aseman edistämiseksi pidetyn maailmankonferenssin (1995) ansiosta. Naisten osuuden lisääminen päätöksenteossa on Pekingin toimintaohjelman keskeisimpiä tavoitteita. Italiassa otettiin käyttöön puolueiden ehdokasasettelua kunnallisvaaleissa koskevat sukupuolikiintiöt vuonna 1994. Uudistus jäi lyhytaikaiseksi, sillä kiintiöt poistettiin perustuslainvastaisina jo seuraavana vuonna. Samoin oli käynyt Ranskassa vuonna 1982. Isossa Britanniassa työväenpuolueen, naisten osuutta ehdokaslistoilla nostanut, *all-female shortlists* -järjestely purettiin sukupuoli-syrjinnän kieltävän lain vastaisena (1996). Tällä hetkellä EU-maista vain Belgiassa on lailla säädetty 33.3 prosentin naiskiintiö puolueiden ehdokasasettelussa. Sen sijaan poliittisten puolueiden itsensä asettamat sukupuolikiintiöt ehdokasasettelussa ovat hyvää vauhtia yleistymässä.

Suomessa kiintiöt nostivat naisten osuutta valtion komiteoissa 43 prosenttiin (ennen kiintiötä 27 %) ja kunnanhallituksissa 45 prosenttiin (1997). Vielä ei ole valiteltu, että komiteoiden tai kunnanhallitusten jäsenten pätevyys olisi jotenkin huonontunut naisten päästessä tasapuolisemmin mukaan päätöksentekoon. Tämä oli kiintiöiden vastustajien pääargumentti: sukupuolella ei ole merkitystä – pätevyys ratkaisee. Vastakkainasettelua sukupuolen ja pätevyyden välillä vahvistivat presidentinvaalien aikana tehdyt mielipidemittaukset, joissa selvitettiin kumpi vaikuttaa enemmän äänestyspäätökseen – asiantuntemus vai sukupuoli. Vaikka vastaaja olisi kokenut tärkeänä äänestää naista, hän ei välttämättä valinnut vaihtoehtoa ”sukupuoli”, koska se olisi voitu tulkita sukupuolen preferoimiseksi asiantuntemuksen kustannuksella. Kun ’sukupuoli’ viittaa kulttuurissamme ensisijaisesti naiseen, jo itse kysymyksenasettelu, jossa asiantuntemus ja sukupuoli ovat toisensa poissulkevia, johtaa päätelmään, että ”naisena” valittu on epäpätevä tai ainakin epäpätevämpi kuin miespuolinen vastaehdokas. Tähän diskursiiviseen strategiaan kuuluu myös ”kiintiönaisten” vähättely.

Voi tietysti kysyä, mikä pätevyys. Miten sitä mitataan esimerkiksi kunnanhallituksen jäseniä tai presidenttiä valittaessa? Tällaista ”pätevyyttä” kun voidaan periaatteessa tuottaa tai olla tuottamatta riippuen siitä, kuka tehtävään lopulta halutaan. Sukupuolten välisiä eroja poliittisella tai ammatillisella uralla pärjäämisessä selitetään usein pelkästään kokemus- ja kyvykkyyseroilla. Tämä ei kuitenkaan kerro, miksi juuri naisten kompastuskiveksi on noussut pätevyys. Toisaalta väitetään, että miehet ja naiset ovat samalla viivalla (pätevyys ratkaisee), mutta toisaalta juuri naisten huonompaa menestystä selitetään pätevyyseroilla. Tällainen puhe uusintaa naisten ja naisisen marginalisointia. Myös presidentinvaalikampanjassa nojattiin näihin kulttuuriin uskomuksiin: Miesehdokkaista ei markkinoitu ”pätevinä miehinä”, siihen riitti (etenkin naisehdokkaiden rinnalla) pelkkä miessukupuoli. Toisaalta esimerkiksi Tarja Halosta mainostettiin nimenomaan ”pätevinä naisena”: naisuus ja siihen kulttuurissamme implisiittisesti liitetty ”epäpätevyys” piti kompensoida erityisellä maininnalla.

Konservatiivisen, sukupuolten välisiä (valta)suhteita säilyttävän, argumentoinnin mielihokemia ovat: tasa-arvo edistyy, kunhan ”asenteet” muuttuvat ja kun miesvaltaisille aloille alkaa löytyä päteviä/koulutettuja/asiantuntevia jne. naisia. Rakenteelliset erot naisten ja miesten sijoittumisessa työelämään (sukupuolen mukainen työnjako), palkkaerot tai se, että naiset tosiasiallisesti roikkuvat yhteiskunnallisen vallankäytön reunoilla, selitetään yksilöllisillä eroilla. Toisaalta monet naiset kokevat loukkaavina väitteet naisten alistetusta tai syrjitystä asemasta. Tätä ei helpota se, että sukupuoli-kiintiöitä pidetään naisia vähättelevinä. ”Naiset” ilmaisee tällöin normista (= miehestä) negatiivisesti poikkeavaa ryhmää, jollaiseen nämä (usein nuoret) eteenpäin pyrkivät naisihmiset eivät halua kuulua. Ymmärrettävistä syistä, sillä syrjittyjen poikkeavuuden kautta naissukupuoli marginalisoi kaikkia tähän ryhmään kuuluvia. Naisiin yhdistäminen heikentää jopa kokonaisten politiikkasektoreiden arvostusta, kuten sosiaalipolitiikka tai ainakin jotkut sen osa-alueet. Toisaalta lukuisat naispolitiikotkin ovat tehneet lujasti töitä nostaakseen naisisten ja/tai naisvaltaisten alojen arvostusta. Ei lie ne sattuma, että presidentti Tarja Halonenkin on kertonut olevansa ja pysyvänsä ”sosiaalitantana”.

*

Tunnetun kansainvälisen politiikan tutkijan, professori Kalevi Holstin, artikkeli *Territoriaalisuus* (tässä numerossa) johdattaa lukijat rajattoman ja rajallisen maailman historiaan. Erityisen mielenkiintoinen on Holstin esilletuoma paradoksi, että samalla, kun rajojen väitetään menettävän merkitystään globaalissa kanssakäymisessä, kansallisvaltioiden myötä syntynyt valtiorajojen loukkaamattomuuden periaate on päinvastoin vahvistunut kansainvälisten suhteiden dogmina. Vai onko niin, että kansallisvaltioihin liittyvä territoriaalisuus ja sitä säätelevä tiukka kansainvälinen normisto käy viimeistä taisteluaan globalisaation jo murentaessa sen perustaa, aivan kuten ”kansallisuus, kansalaisuus ja nationalismi ovat tulleet tietämisen kohteeksi vasta, kun ne ovat kriisiytyneessä ja rakoilemassa” (ks. Heino Nyysösen kirja-arvio teoksesta *Kansallisen valtion kielioppi*, 1999, tässä numerossa). Sopiiko samankaltainen päätelmä siihen kiinnostukseen, jota nyt tunnetaan islamilaista maailmaa kohtaan? Onko suhde ”länsimaiden” ja sen ”toiseksi” määrittelemän ”itämaisen/orientin” välillä muuttumassa? Viime joulukuussa tästä aiheesta väitteli kaksi politiikan tutkijaa – Aini Linjakumpu Rovaniemellä ja Anssi Männistö Tampereella. Molempien lektiot julkaistaan tämän lehden sivuilla.

Euroopan politiikassa ajankohtaista aihetta käsittelee tässä numerossa professori Kyösti Pekosen artikkeli *Myytillistetty aika: Isänmaallisen Oikeiston Kalevala-nostalgia*, jossa tarkastellaan suomalaista uusioikeistoryhmää ja sen tapaa ymmärtää oma identiteettinsä ja toimintansa. Pekosen mukaan Isänmaallisen Oikeiston jäsenet ”elävät myytissä”, joka perustuu erityiseen (myyttiseen) tapaan ymmärtää aika ja historia. Uusioikeistolainen liike näyttää ammentavan voimansa ”tukahduttetusta miehisydestä”, eräänlaisesta ”ennen oli miehet rautaa” – ajattelusta. Tämäkin selittää, miksi heteronormiin ja dikotomisiin vastakohtiin rakentuvaa sukupuolikäsitetä purkavat liikkeet, kuten homo- ja lesboliike ja feministinen liike, ovat uusioikeistolle punainen vaate. Pekosen tutkimuksen mukaan myös ”sosiaalitantat” kuuluvat äärioikeiston halveksiman ”rap-pioyhteiskunnan” ilmiöihin.

Eräässä toisessa yhteydessä (*Kansan Uutiset* 15.3.2000) Pekonen on todennut, että kun nuoret koulutetut naiset ovat löytäneet vaikutuskanavan esimerkiksi vihreästä liikkeestä, nuoret kouluttamattomat miehet ovat suuntautuneet radikaaliin oikeistoon ja

äänestämättömyyteen. Tämä on pelottava kehityssuunta. Samalla, kun nuoret naiset, joiden väitettiin ratkaiseen myös presidentinvaalien lopputuloksen, ovat aktivoituneet perinteisessä politiikassa, on huolestuneena pantu merkillä nuorten miesten poliittinen passiivisuus, joka ei enää liity sosiaaliseen syrjäytymiseen. Myös tämän kahtiajaon taustalla voi nähdä sukupuolen mukaisen yhteiskunnallisen työnjaon seuraukset. Koska hyvinvointipolitiikka ja -palvelut ovat erityisesti naisten intresseissä niin työntekijöinä kuin palveluiden käyttäjinä, kansallinen politiikka on naisille mielekäs kamppailukenttä. Vai onko niin, että parlamentaarinen politiikka, jossa päätetään ”paikallisista kysymyksistä” (kuten hyvinvointipolitiikasta), voidaan nyt jättää naisten käsiin, kun ylikansallisista päätöksentekoaarenoista, joissa tullaan pitkälle päättämään Suomenkin talouspoliittisista vaihtoehdoista, on tullut miesten uusi pelikenttä?

JAANA KUUSIPALO